

Lengyel András

A jubiláló Forrás

Fragmentumok a folyóirat szerepéről

A *Forrás*, a régi latinok (rómaiak) élettágoló elve szerint, túljutott fiatalsága korszakán: 50 esztendő. A magyar irodalom történetében nem sok folyóirat érte meg ezt az életkort. Még az olyan jelentős, sőt önmagánál többet jelentő, korszakos „kétheti szemle”, mint a *Nyugat* (1908–1941) sem jelenhetett meg ennyi ideig, s azok a lapok is, amelyek szerepét megbontani, átvenni vagy folytatni akarták, többnyire igen rövid életűek voltak. A József Attila fémjelezte *Szép Szó* (1936–1939) voltaképpen néhány rövid évet élt, az Illyés szerkesztette *Magyar Csillag* (1941–44) ugyancsak, s a *Válasz* is, két részletben, nem sokkal többet. Sőt tudható, a 20. század első fele tele van pár számot, olykor, nemritkán csak egyetlen számot megélt lapkísérletekkel. (Szimptomatikus, hogy épp a közelmúltban jelent meg egy bibliográfia, Lakatos Éva és Herendi László munkája, a tervezett, de végül megjelenni mégsem tudó lapokról.) Újabban, az ún. rendszerváltást követő lapgründölások idején, a virágozzék minden virág elv jegyében születtek érdekes, jó, sőt fontos új folyóiratok, de ezek java, például a *Holmi* vagy a *Nappali Ház* mára már el is tűnt. Az egyik tovább, a másik rövidebb ideig bírta, s kiderült: egy irodalmi intézményt fenn- és megtartani nem olyan könnyű, nagyon sok mindentől függ, sikerül-e. (Szimptomatikus, hogy Szegeden például a *Tiszatáj* alternatív lapja, a *Pompeji* néhány év után gyorsan föladta, az ambíció elolvadt.) Van persze néhány hosszabb kifutással bíró folyóiratunk (a legidősebb éppen az előbb említett *Tiszatáj*, amely 1947-től jelenik meg, s hasonlóképpen jól tartja magát a pécsi *Jelenkor* és a debreceni *Alföld* is), de a tartós talpon maradás ezekkel együtt is ritka. Ez érthető is. A folyóiratcsinálás olyan, mint a gátfutás: alighogy túljutunk, sikeresen, az egyik akadályon, újra emelkedni kell, mert ott van az újabb megugrandó akadály. A csak „futni tudás” önmagában nem elegendő. S ezt nem könnyű teljesíteni. A fenntartó pénze és/vagy ambíciója elfogyhat, a munkát irányító szerkesztő elfáradhat, a szerzőgárda széthullhat stb. Sok mindennek kell egyszerre teljesülnie, hogy egy folyóirat sok-sok évtizeden (s minden szükségképpen változáson) át megmaradhasson.

A pusztá megjelenés természetesen önmagában nem lehet cél. Van rá példa, hogy egy folyóiratot a hatalom pénze és szándéka lélegeztető készüléken tart, de a lapcsináló gárda invenciója elfogyott. A folyóirat ilyenkor üres váz, fönntartásának nem sok értelme van. Az egész nem több, mint a szellemi élet „közmun- kaprogramja”. Az intézmény, amelynek irodalmat, kultúrát kellene teremtenie, legjobb esetben „értelmiségi” egzisztenciákat fenntartó kifizetőhely. Az ilyesmi pedig szomorú, fájdalmasabb a lap-megszűnésnél is, mert az irodalom, a szellem ilyenkor saját arcát rongálja. Saját magát hitelteleníti.

Egy intézmény folytonossága azonban mindent összevetve mégis érték, pillanatnyi válságok, megtorpanások miatt nem szabad föladni. Ha az intézmény él, munkája – egy-egy rossz, fáradt, vagy éppen üres periódus után is – megújulhat, magára találhat. S – hadd legyenek szubjektív – ezért tölt el *post festa* elégedettséggel, hogy annak idején, egy kritikus történeti pillanatban azok között lehettem, akik a *Tiszatáj*-at a klinikai halálból hozták vissza. Ha akkor, több hónapos betiltás után a lap végleg megszűnt volna, új néven új lap indulhatott volna persze, de nem valószínű, hogy lett volna elég akarat, erő és kitartás egy, még szükségképpen presztízs nélküli kísérlet szervezeti kereteinek újrabeépítésére, az érdemi szellemi munka föltételeinek megteremtésére. Így legalább a megtöltendő keretek megmaradtak, és a „név” – a sok nemzedék számára jelentéssel teli név – újra betölthette integratív szerepét.

S e ponton már, azt hiszem, kimondható: az, hogy a *Forrás* fél évszázadon át talpon tudott maradni, az önmagában is teljesítmény. E stabilitásával a *Forrás* Kecskemétnek (s egyben az egész magyar szellemi életnek) intézményi szerkezetében egy olyan kulturális konstans, olyan pillért alkot, amely köré és mellé sok minden más is fölépíthető. A *Forrás* hónapról hónapra való megjelenése ugyanis vázát adja a kulturális lehetőségek egy meghatározott csoportjának. S éppen ezért most, jubileuma alkalmával, érdemes szembenézni e fél évszázados lét két fontos, egyesek szemében magát e létet megkérdőjelező dimenziójával: (1) az úgynevezett „vidékiség” problémájával, s (2) azzal az infokommunikációtechnológiai átalakulással, amely nagy várakozásokat szült mindenfelé, de éppen napjainkban kezdi megmutatni igazi valóját, történeti súlyát.

(1) Tény, a *Forrás* a magyar közbeszédben úgynevezett „vidéki folyóirat”. Ez, ha jó a történeti csillagállás, persze nem jelent többet, minthogy olyan lap, amely nem a fővárosban, nem Budapesten jelenik meg. Azaz a szó: „vidéki”, csak földrajzilag, lokálisan identifikál. Ám ne áltassuk magunkat ez ünnepi pillanatban sem. A magyar városszerkezet olyan, hogy – tetszik vagy sem – a „vidékiség” számos vonatkozásban csakugyan hátrány. A magyar kultúra intézményrendszere nem olyan szerkezetű, mint mondjuk a németé, amelyben a főváros/vidék dichotómia helyett több, nagyjából azonos súlyú és lehetőségű kulturális centrum együtt alakítja a szellemi életet, s München vagy Frankfurt csak más „színű”, de nem alárendeltje valamely német közgazdasági centrumnak: maga is centrum. A magyar kultúrában, nem véletlenül, a „vidéki” szó szinte máig stigmának számít. A nem elég jó, a provinciális szinonimája. Ez a lebecsülő besorolás sajnos nagyon sokáig jogosult is volt, s bizonyos jelek arra utalnak, napjaink társadalomtörténete ismét megerősíti ezt a rossz tagolódást. A magyar városok kulturális intézményrendszere ugyanis hiányos vagy egyszólamú, a palettát színező és a kreativitást serkentő alternatív intézmények többnyire hiányoznak belőle. S ez hátrány: a belső kontroll, a verseny, a variációgazdagságban megmutatkozó lehetőségteremtés hiánya vagy szűkössége: keményen korlátozza a kultúra lehetőségeit. Kényszerkoalíciókat, rossz konszenzusokat teremt és tart fenn, a belső tisztulás ellen hat. Ám ma már azt kell tapasztalnunk, hogy a magyar irodalmi/kulturális folyóiratpiac egyik meghatározó szegmense éppen a „vidéki”. A *Jelenkor*, a *Tiszatáj* vagy az *Alföld* (egyéni ízlésitéleteinktől függetle-

nül) a magyar kultúra nélkülözhetetlen szereplője. Ebben az átpozicionálódásban persze szerepet játszott az is, hogy néhány fontos fővárosi folyóirat az utóbbi időben valamilyen okból kihullott a mezőnyből, s ez nem jó, ez negatív tünet, bajok jelzése. De a „vidéki” folyóiratok java azért mára önértékét tekintve is jelentős tétel lett. S ez a kiegyenlítődség, ha nem is maradéktalan, nem utolsósorban azért következett be, mert e folyóiratok léte maga is a hátrányok leküzdése ellen hatott. Belső kikristályosodási pontként szolgált. Minden egyes intézmény ugyanis, amely meggyökeresedik a „magyar ugaron”, a „vidék” pozícióit javítja. Egy-egy kulturális gócot teremt. S amikor például egy vidéki folyóirat nem helyben lakó szerzők munkáit is közli, azzal, hogy fórumot ad „idegen” szerzőknek, egyben valamilyen mértékig integrálja is őket saját kereteibe. Ilyen értelemben mondható, hogy a *Forrás* például „kecskeméti” tesz nagyon sok nem kecskeméti szerzőt, s ezzel a város kultúrája is nyer, a „beengedett” nem kecskeméti is.

Meggyőződésem, a vidéki irodalmi-kulturális folyóiratot, ha nem lennének ilyenek, a magyar kultúra erősítése számára ki kellene találni.

(2) Az sem tagadható, az online világ térhódításával időről időre fölmerül, hogy a print, azaz nyomtatott sajtó (újság és folyóirat) már *nem* „korszerű”, a múlt zárványa a jelenben. Érteni vélem a lelkesedést, amelyet a kommunikáció-technológia új lehetőségei kiváltak. Kétségtelen, az internet révén sok minden gyorsabbá és kényelmesebbé vált, sőt azt is elismerem, maga a technológia is sokakat elszórakoztat. (De azért nem árt szem előtt tartani a tény: az úgynevezett „okostelefonok” például, amelyek csakugyan sok mindent „tudnak”, ma szignifikáns mértékben a szórakoztató elektronika köré tartoznak, s csak másod- vagy harmadsorban információszerző és -tároló eszközök. Függetlenül elvi lehetőségeiktől. Egy médium lényegét ugyanis igazában nem technikai paraméterei, hanem használata adja meg. Márpedig az „okostelefon” ma játék, a kulturális elkülönülést segítő, önérzeterősítő ketyere.) S ha valahol, valamikor, akkor az online világ esetében nagyon világosan megkülönböztetendő a *technika* és a *használat*. Meggyőződésem persze, maga a technika sem csodaeszköz. Ha maximálisan kihasználnánk a technika potenciális lehetőségeit, az emberiség – szerényebb fogalmazásban: az emberek tömege mint szociális agregátum – nem lenne okosabb és jobb. Az elsődleges ugyanis minden technikai újítás bevezetésekor a társadalom szociokulturális állapota, emberi – morális és intellektuális – minősége. S az új infokommunikációs technológia használata, mint gyakorlat, máris fölhívja a figyelmet e technológia használatának nagy veszélyeire. A veszélyek, amelyek egyre élesebben fölsejlenek, három nagy forrásból fakadnak. Az üzleti és katonai-politikai érdekből, s a technológia megkívánta szakértelmek aszimmetrikus eloszlásából. Az első kettőben hatalmas manipulációs potenciál van. Vásárlásaimat éppúgy manipulálják, mint ahogy társadalmi és politikai konformitásomat is célirányosan alakítják. Lépten-nyomon megvezetnek, s minden újabb eladott ketyere erősebben köti bele a társadalmat a kiszolgáltatottság viszonyaiba. A technikai tudás aszimmetrikus eloszlása pedig a technikához való hozzáférésben, a diametrálisan eltérő használatban mutatja ki foga fehérjét. Vannak, akik értenek ehhez a technikához, s bér munkában, bármilyen érdek szolgálatában „kreatívan” hasznosítják a „lehetőségeket”. S vannak, akik a

maguk „amatőr” módján használják e technikát, s így ideális alanyai mindenféle megvezetésnek. S nem kétséges, az utóbbiak vannak többségben, sőt túlnyomó többségben. Ma már persze egy-egy botrány (e sorok írása idején pl. a *facebook* botránya) ráirányítja a figyelmet a veszélyekre is, de ezek a botrányok még többnyire szelep funkciójú botrányok. Csak a gőzt eresztik ki. A hatékony védekezés, a technológia túlhatalmának visszaszorítása ma még jogilag is, szervezetszociológiailag is megoldatlan. A világtársadalom, a globális kapitalizmus erkölcsi dinamikája pedig, minden ellenkező híresztelés ellenére, nem a „szabadság, egyenlőség, testvériség” lehetőségeit növeli. Az alávetettség hálózatát fonja sűrűbbre, és egyben vastagítja láncokká. S itt visszaérteztünk a print médiumokhoz. Ezek a „korszerűtlen”, „anakronisztikus” médiumok ugyanis, legalábbis egyelőre még mindig az önkontroll leghatékonyabb médiumai. Az online kultúra a gyors, önkényes és felületes információk kultúrája, amelyben információ és álhír egymással keveredve, szétválaszthatatlanul van jelen. A jóhízeműség dilettantizmusát a célirányos rossz hízeműség profizmusa orránál fogva vezeti: így mutatja meg magát „e villanó, e kés idő”. A print médium a lassúbb, nehezkesebb, de ellenőrzött információáramlás médiuma, a beléje épített mechanizmusok révén nagyságrendekkel megbízhatóbb, mint újdonsült riválisa. A gondolatokat a „régii” médium (s használói) termelik, az új médium csak inkoherensen ötletel, s az ötletek kaotikus áradása az önmagában még csakugyan jónak ígérkező legjobb ötleteket is pillanatok alatt elnyeli, eltemeti vagy összepiszkolja. Az új médiumok veszélyeinek elhárítására ma csak egyetlen esély van: a régi médiumok okos és megfontolt, laboratóriumszerű használata. Az úgynevezett „gyorsaság”, amely a technológiából fakad, nem előny, hanem hátrány, a gondolkodáshoz idő kell. S mindenekelett önmagamnak a manipuláció technológiai teréből való kivonása.

Konkretizálva: a *Forrás* mint print médium hagyományos volta tehát nem hátrány, hanem éppen hogy érték. Lehetőség bizonyos aktuális veszélyek közömbösítésére. Ahogy a nyomdagép reprezentálta Gutenberg-galaxis nem nélkülözhetette az írni-olvasni tudást, az írástudás pedig az ábécét, az ábécé a gondolkodni tudást (s így tovább, vissza az alapokig), úgy az infokommunikációs technológiai forradalom sem lehet meg a szabatos gondolkodás és a pontos önkifejezés adománya nélkül. „Klikkelni” és „lájkolni” nem elég. A világ momentumainak pontos azonosítása, a jó és a rossz megkülönböztetni tudása, a világos, szabatos gondolkodás nem csak nem nélkülözhető, de az is kimondható, az igazán korszerű, azaz idézőjel nélküli kultúra csak az alapokból kiinduló, következetesen építkező kultúra lehet. Ehhez a kultúrához pedig nem vezet királyi út, nem elég hozzá a digitális eufóriához való kritikátlan csatlakozás, ehhez az emberi kultúra egész építményére szükség van. A felszín eufóriája nem váltja meg a világot. A szoftverfejlesztő, bármit mondjanak is, amíg a profit előállítása alakítja a világot, nem értem, hanem ellenem gondolkodik, s még szélső, egyelőre elképzelhetetlenül ideális esetben is csak segíthet nekem, de nem pótolhatja azt, ami s aki én vagyok, csak én lehetek.

Summa summarum: a *Forrás* ötven éve, „vidékisége” és „hagyományosság” tehát egyként fontos: lehetőség. Léte, funkciója ma is a kultúra „vidéki” pozícióinak erősödésére utal. Kecskemét, ha Pécs, Szeged, vagy akár Debrecen törté-

neti súlyához mérjük, természetesen egy másik szint, a nagyobb, összetettebben strukturált városok tartós helyzeti előnyét nem hozhatja be könnyen és gyorsan. De hogy meg tudta szülni, és, immár ötven éve, fönntudja tartani saját lapját, az nem pusztán finanszírozási kérdés, nem egy tétel a költségvetésben. Sokkal inkább eleven bizonyítéka annak, hogy a város mára igen sokat ledolgozott történeti hátrányából, s a maga helyén részese a magyar kultúra pallérozásának. S ez nemcsak kecskeméti siker, ez a magyar kultúra egészének is nyeresége. Mert a kultúra léte nem pusztán automatizmus, hanem mindig szándék és erőfeszítés eredménye. A kultúrát végső soron ez a szubjektív elem tartja fönnt – az, hogy vannak, akik akarják, hogy létrejöjjön, fönntmaradjon s finomuljon.

* * *

A magyar szellemi élet ma nehéz periódusát éli. Sem a helyzetnek, amiben élünk, a pontos leírása, sem az innen kivezető perspektíva főlvázolása nem megy. Beleragadtunk régi sztereotípiáinkba, és sem a létező szellemi kapacitás, sem az erkölcsi eltökéltség nem elegendő a kitöréshez. E helyzet jelentős alkotók halálában vagy megöregedésében, elfáradásában fogható meg a legkönnyebben, de a baj mélyebben van: az új generációk szocializációja félresikerült, nem tudnak felnőni a szerephez, amely pedig – tetszik vagy sem – rájuk várna. S így az az átalakulás, amelyben élünk, öntudatlanul, a tudat érdemi reflexiója nélkül zajlik. A reflexió persze előbb-utóbb megszületik majd, de nem mindegy, mikor. Ez a helyzet felértékeli a *Forrás* szerkesztésének „szubjektív”, de nagyon fontos oldalát: tisztességét. A *Forrás* tisztességes folyóirat. Nagy veszteségeit, például Vekerdí László halálát, sajnos a *Forrás* sem tudja pótolni, pedig Vekerdire ma nagyobb szükség lenne, mint korábban bármikor, ám a tisztesség igénye töretlen. A lap mentes a tudatos, rosszhiszemű manipuláció minden változatától. Nem divatfüggő, nem téveszti meg sem önmagát, sem olvasóit a látványos, sokat ígérő, de többnyire üres divatokra való rákapcsolódástól, nem doktriner, nem a párhuzamos törekvések preferenciáiban látja minden baj okozóját. Igyekszik a teljes kulturális mezőre figyelni, annak produkciójából meríteni, s nem nyűgözik a hamis – elavult, vagy bár „új”, de éppen a megvezetést szolgáló álságos – kánonok. A kultúra önmegettévesztő mechanizmusai. Mint folyóirat, persze a *Forrás* is olyan ma, mint hajdan az úriszabó: „hozott anyagból dolgozik”. Csak azt tudja közölni, amit a (potenciális) szerzők megírnak. S ez a kitöréshez egyelőre nem elég. De a kitörés előkészítését szolgálja. Őrzi az elérhető színvonalat, s teret ad annak, ami a valós összefüggésekről próbál beszélni. S ez, higgyék el nekem, nagy szó.

* * *

Magam elég régóta vagyok a lap „szerzője”. Első írásom valamikor a nyolcvanas évek elején jelent meg itt, s bár egy ideig csak szórványosan jelentkeztem cikkekkel, viszonylag hamar rendszeres szerző lettem. Ebben véletlenszerű dolgok is szerepet játszhattak, de túl az esetlegességeken, a laphoz való tartós kötődésemet az a magatartás alakította ki, amelyet itt tapasztaltam. A szerkesztőséget mindig érdekelte, min „dolgozom”, ha nem küldtem kéziratot, kértek, s ha írásom a konvenciókhoz mérten túl hosszú volt, vagy amit írtam, túl rázós, mindig éreztem a mondandóm iránti nyitottságot. Azt éreztem, nemcsak közölnek, de fontos is

számukra, hogy jelen legyek a lapban. Voltak kimondottan megtisztelő fölkéréseim is. A rendszerváltás után például Sándor Ivánnal párhuzamosan magam is sorozatszerűen, egy évig minden számban elmondhattam volna tapasztalataimat a dolgok alakulásáról. E fölkérésnek sajnos nem tehettem eleget, körülményeim nem kedveztek az ilyen folyamatos közreműködésnek. De maga a fölkérés a megbecsülés jele volt, s a bizalomé, s a bizalomra a magamféle szerzőnek szüksége van. A bizalom ösztönöz, biztonságot ad, munkára késztet. Nemcsak a munkatárs alakítja a lapot, a lap is a munkatársat. A kultúra, itt is tetten érhetően, mindig kollektív teljesítmény: különböző szerepkörű és helyzetű szereplők finom összjátéka.

A *Forrásban* persze – s *itt* ezt is kimondhatom – nem minden az én ízlésem szerinti. A tipográfia két elemével például sohasem tudtam kibékülni. A szerzői név ilyen nagyméretű szedése engem zavar, a szövegben az idézetek kurziválása pedig kimondottan irritál. Az idézetre az idézőjel amúgy is felhívja a figyelmet, a kurziválás pedig, mint kiemelés e formájában a szerzői kiemeléseket kuszálja össze. A kiemelésnek, az igazi kiemelésnek funkciója van, meg kell adni a lehetőséget, rangját. Persze, értem én, hogy a lap egy idő után már ragaszkodik a saját, megkülönböztető hagyományaihoz külsőségekben is. De sajnálom, hogy így van. S vannak bizonyos „tartalmi” diszkrpanciák is. Bizonyos szerzőket én például mellőznék, bizonyos tematikának megpróbálnék nagyobb súlyt adni stb. S magam – ahogy öregszem, egyre inkább – ráadásul a világunkat uraló problémák élesebb, tehát pontosabb és finomabb szerkezetű tematizálását igénylem. Hosszú távon csak ez térül meg, még ha rövid távon ellenkezést vált is ki. Ezek azonban, függetlenül, hogy „kinek van igaza”, a szerkesztőknek-e avagy nekem, természetesek. S nem iminálhatók el. Minden más lapnál is átéli az ember ezt a „véleményeltérést”. Más ugyanis a magányos skibler és más a lapja létéért felelős, a mindenkori erőviszonyokat nem negligálható szerkesztő helyzete. És saját (hajdani) szerkesztői tapasztalatomból is tudom, maga a szerkesztő sem ért mindig mindenben egyet saját döntésével – hiszen nem csupán a személyes ízlés és értékválasztás dönt, hanem sokszor ezer egyéb megfontolás is belejátszik abba, mi kerül a lapba. Mindez azonban, ismétlem, természetes. (A *Nyugat* fénykorában, a *Nyugat* belső körében sem minden döntés váltott ki egyetértést. A teljes egyetértés csak a diktatúrák sajátja.) Ami igazán lényeges: hogy tartósan megmaradok-e egy lap kötelékében, hogy magaménak érzem-e, az más pontokon dől el. S tény: a *Forrás* már elég régóta hozzám tartozik, az „én lapom”, gyöngeségeivel együtt is. Olyannyira, hogy a lap – s a benne megjelent írásaim – révén már régóta afféle virtuális kecskemétinek érzem magam.

* * *

A jubileum alkalom arra, hogy a lapnak s működtetőinek minden jót kívánjunk, s megköszönjük a lehetőséget, amelyet ez az intézmény a magyar kultúra egészének s egyes szereplőinek, így e sorok írójának is biztosít. A magam részéről, íme, köszönöm is. Azt ugyan nem ígérhetem, hogy ötven év múlva, az újabb jubileumkor is a köszöntők között leszek, de – a nyitott történelem minden kockázata ellenére – egy jókívánságot akkorra is borítékolok.

Remélve, hogy a *Forrás* a százat is épségben és jó erőben megéri.